

ՀԱՆԴԵՍ

ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՐԳԵԻԱԲԱՇԽՈՒԹԵԱՆ

ԽԱՂԱԿԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ .

Յունիսի 20-ին, սրբոց Թարգմանչացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ տօնին օրը, կատարուեցաւ Խալիպեան ուսումնարանին աշակերտաց պարգեւաբաշխութեան առաջին հանդէսը:

Տարեկան հարցաքննութիւնները վերջանալով, հրաւիրանաց տոմսակներ բաժնուեցան ծնողաց եւ մերձաւոր ազգականաց՝ ըստ սովորութեան, եւ սահմանեալ օրը հաւաքուեցան հրաւիրականները, ազգայինք եւ օտարք, նախ ուսումնարանին Աղօթանոցը, ուր եկեղեցական կարճ բայց գեղեցիկ հանդէս մը կատարուեցաւ բազմութեամբ քահանայից եւ դպրաց: Յետոյ երաժշտական նուագարաններու ձայնով իջան ամէնքը Հանդիսարան ըսուած դահլիճը: Երբոր ամէն մարդ իրեն համար պատրաստուած տեղը կանգնեցաւ, աշակերտք ամէնքը միաձայն ներդաշնակութեամբ երգեցին «Տէր պահեա զմեր արքայ» երգը, մէկ տուն մը ռուսերէն եւ մէկ տուն հայերէն. յետ այնորիկ նստան հրաւիրականք՝ որ կարգացուելու ճառերը մտիկ ընեն, եւ մրցանակներուն բաշխումը լինի:

Գեր. Առաջնորդին կարգացած ճառը ահա այս տեղ կտրպուի. անոր համառօտութիւնն էր ռուսերէնը՝ զոր կարգաց Ռուսաց լեզուն վարժապետը Պարոն Սանառով: Ճառերէն վերջը կարգացուեցան յառաջագէմ աշակերտաց անունները՝ իրենց դասերուն եւ աստիճաններուն կարգաւր, եւ իւրաքանչիւր աշակերտ ընդունեցաւ իրեն համար որոշուած տպագիր Մրցանակը, որ երկու կարգ էր, այսինքն առաջին եւ երկրորդ: — Այս առաջին պարգեւաբաշխութիւնը լինելով, այս անգամ շատ աշակերտաց մրցանակ տրուեցաւ՝ թէ իքաջալերութիւն տկարաց յառաջիկայս, եւ թէ իցոյց այն դոհութեանը զոր ունէին ընդհանրապէս ուսումնարանին գլխաւորները՝ աշակերտաց Զանաթիրութեանը վրայ:

Ահա կգնեմք այս տեղ կարգաւ Մրցանակ ընդունողներուն անունները, աւելորդ համարելով յիշատակել թէ որ աշակերտը որ ուսմանց մէջ քաջալարժ կամ գովելի կամ միջակ էր:

ԱՇԱԿԵՐՏՔ ՆԱԽԱԿԹԱՐԱՆԻ

ՈՐԲ ՓՈԽԱԳՐԻՆ ՅԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՄՐՑԱՆԱԿԱԻ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԳԻ:

Ազգիրմանեան Միքայէլ,
Խոճեան Խաչատուր,
Զօլախեան Վարդերես,
Սարգսեան Գալուստ,
Փոփով Յովսէփ,
Թրերեաք Նիկողայոս.

ՄՐՑԱՆԱԿԱԻ ԵՐԿՐՈՐԳ ԿԱՐԳԻ:

Աղամիրզայեան Պօղոս,
Ալբուսեան Յովսէփ,
Պաղտասարեան Մարտիրոս,
Կուսիկեան Միքայէլ,
Մամիկոնեան Յովհաննէս,
Տէր Պետրոսեան Աւետիք,
Միմեռեան Դեորգ,
Տրապիզոնեան Սերովբէ,
Յարոյեան Գրիգոր,
Թրերեաք Յովհաննէս.

ԱՇԱԿԵՐՏՔ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆԻ

ՈՐԲ ՓՈԽԱԳՐԻՆ ՅԵՐԿՐՈՐԳ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՄՐՑԱՆԱԿԱԻ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԳԻ:

Մելիք - Բեկլարեան Կարապետ,
Աճեմեան Կարապետ,
Գարատումեան Յովհաննէս,
Խոճայեան Գարիիլ,
Կոլլաւեան Կարապետ,
Մինասեան Լուսեղեն,
Միրզայեան Յովակիմ,
Շաննապատեան Մարգարէ,
Սաղունեան Յովհաննէս,
Սեմբեան Յովհաննէս,
Զալսուշեան Խաչերես,
Սուրենեան Սուրեն,
Աղամալեան Յովհաննէս.

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԱՐԳԻ.

Շանիպեան Մարտիրոս .
Էրիքեան Սարգիս .
Խալայճեան Յովնանէս .
Քալանդարեան Կարապետ .
Չորչովեան Մարտիրոս .
Չորչովեան Յակոբ .
Թղբեան Աւետիք .
Գուրգենրեկեան Ստեփանոս .
Լազարեան Գեորգ .
Քասապեան Աստուածատուր .

ԱՇԱԿԵՐՏՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆԻ

ՈՐՔ ՓՈԽԱԴՐԻՆ ՅԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԳԻ.

Ալաճապեան Դուկաս .
Ալաճապեան Մինաս .
Ալեանաքեան Վրբանէս .
Ալբունճեան Աղեքսանդր .
Ասլանեան Պաղտատար .
Աւաղեան Մկրտիչ .
Աւաղեան Մատարիա .
Դաւթեան Եփրեմ .
Երամեան Եղուարդ .
Էրիքեան Յովնանէս .
Խարրանեան Պօղոս .
Կուկունճեան Պօղոս .
Մարկոսեան Մկրտիչ .
Մեկըրեան Աղեքսանդր .
Մուրատեան Գրիգոր .
Մսերեան Խաչիկ .
Քասապեան Յարութիւն .
Յակոբեան Յակոբ .
Նարաթեան Տրդատ .
Նարարեան Մկրտիչ .
Չեռնով Յակոբ .
Չեմպերճեան Յովնանէս .
Պոյանեան Թորոս .
Ջալալեան Նիկողայոս .
Սամուէլեան Մկրտիչ .
Սուպաշեան Նիկողայոս .
Սուպաշեան Պետրոս .
Փանեան Յովնանէս .
Փոփով Կարապետ .
Քալանդարեան Դաւիթ .
Քալանդարեան Պաղտատար .
Քալփազճեան Սուքիաս .

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԱՐԳԻ.

Գանձապետեան Վահան .
Մուրատեան Կարապետ .
Քրքմեան Խաչիկ .

ԱՇԱԿԵՐՏՔ ԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆԻ

ՈՐՔ ՓՈԽԱԴՐԻՆ ԻԶՐԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԳԻ.

Արութեան Սիմեոն .
Գեղամեան Յովակիմ .
Եազպանդարեան Մկրտիչ .
Խաչատրեան Յակոբ .
Խազանճեան Յարութիւն .
Խոճապարոնեան Կարապետ .

Հախնազարեան Սարգիս .
Յիցուլեան Գրիգոր .
Մանտրանեան Կարապետ .
Մերճանեան Յովնանէս .
Մսերեան Մարտիրոս .
Պոյանեան Սիմեոն .
Սաղիմեան Պետրոս .
Սամուէլեան Մովսէս .
Սեկինեան Յովնանէս .
Սիմեոնեան Գեորգ .
Քիւրքճեան Սերովբէ .
Քրքմեան Նշան .

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԱՐԳԻ.

Մարկոսեան Գրիգոր .
Մեկրոնեան Արանազինէ .
Մոմճեան Անտոն .
Սիկնտիարեան Դազար .
Ստամպոլցեան Յակոբ .
Շանիպեան Սարգիս .

ԱՇԱԿԵՐՏՔ ԶՈՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆԻ

ՈՐՔ ՓՈԽԱԴՐԻՆ ԻԶԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԳԻ.

Աղապալեան Մկրտիչ .
Պարխուտարեան Ստեփանոս .
Պիճոյեան Մարտիրոս .
Վզլըզեան Համբարձում .
Շերոնեան Շերոն .
Դալեմքարեան Գրիգոր .
Սուքիասեան Յովնանէս .
Թերզեան Կարապետ .
Փախալեան Մկրտիչ .

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԱՐԳԻ.

Շիշլիքեան Մանուէլ .
Չեմպերճեան Գեորգ .
Ճեռնեան Մկրտիչ .

ԱՇԱԿԵՐՏՔ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆԻ

ՈՐՔ ՓՈԽԱԴՐԻՆ ԻՎԵՑԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՄՐՑԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԳԻ.

Ալբունճեան Կոստանդին .
Պաղտիկեան Քրիստոստուր .
Տէր - Դաւթեան Տիգրան .
Մարտիրոսեան Խաչատուր .
Մուրատեան Յովսէփ .
Տէր - Ներսիսեան Կարապետ .
Չեռնիքեան Պետրոս .

ԱՌԱՐՏՄԱՄԲ ԸՆԹԱՅԻՑ ՈՒՍՄԱՆ

ԸՆԿԱԼԱՆ ԶՎԱԿԱՅԳԻՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԵՒ ԱՐՁԱԿԵՑԱՆ

ՅԱՇԱԿԵՐՏԱՅ ՎԵՏԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆԻ

ԱԼԹՈՒՆՃԵԱՆ ԳԱՐԲԻԷԼ, ԻԹԵՂՈՍԻՈՅ .
ԵՂԻՍԱՎՐԵԱՆ ԲԱՐՍԵՂ, լԵՐԱՆԵՔ .
ՄԱԶԵՐԱՎ ՆԵՐՍԷՍ, Ի ԹԵՂՈՍԻՈՅ .
ՄԱՐՈՒԹԵԱՆ ՍԱՐԳԻՍ, յԱԳՔԻՐՄԱՆԵ .
ՊԱԼԱՍԱՆԵԱՆ ԳԱԻԻԻ, Ի ՊՈՐՈՆՆԱՆԵ .
ՍԵԼԻՆԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, Ի ԽԱՐԱՍՏԻԷ .
ՏԱՌՈՒՏԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՆ, Ի ԽԱՐԱՍՏԻԷ .

Մեծարոյ Հանդիսակաւնք,

Այս առաջին անգամն է որ հրաւիրուեցաք դուք, եւ իդէմն ձեր հրաւիրուեցաւ մեր ազգը, Խալիպեան Ուսումնարանիս նախընծայ երախայրիքը մեզի հետ քաղելու, եւ այս նորատունկ պարտիզին ապագայ պողաբերութիւնը այժմէն գուշակելու, միանգամայն եւ հիմնադրաց, բարերարաց, կառավարչաց, վարժապետաց եւ աշակերտաց ուրախակից լինելու:

Գիտէք, մեծարոյ Հանդիսակաւնք, որ այս ուսումնարանը գրեթէ հինգ տարի է որ հիմնեցաւ. այսինքն 1858-էն, հոկտեմբերի 10-էն սկսած է սորա ներքին կազմութիւնը. բայց սորա կատարեալ ձեւակերպութիւնը մէկ տարիէն աւելի չէ որ եղած է, այսինքն անցեալ սեպտեմբերի 8-էն, յորում մեծահասակ գէս տօնախմբութեամբ տեսաք եւ դուք մեզի հետ Խալիպեան շինուածոյս օրհնութիւնը, եւ 150 աշակերտաց սորա մէջ պատասպարիլը: Այն օրէն սկսաք անշուշտ դուք եւս մեզի հետ սպասել այսօրուան հանդիսին՝ ըսելով թէ տեսնեմք մէկ տարիէն ինչ պտուղ եւ ինչ յառաջագիմութիւն պիտի ցուցնեն այս աշակերտները, եւ որչափ պիտի ճշմարտին մեր ամենուս ալ մեծամեծ յոյսերը: Ահա եկաւ հասաւ այն օրը, եւ մեք պարտական եմք ձեզի հետ մէկտեղ աչքէ անցընել բոլոր տարւոյս մէջ եղած աշխատանքներն ու ջանացողութիւնները, գիտողութիւններն ու փորձերը, յառաջագիմութիւններն ու յետամնացութիւնները, յաջողութիւններն ու ձախորդութիւնները, գիւրութիւններն ու դժուարութիւնները, ուղղութիւններն ու սխալմունքները, քաջալերութիւններն ու վհատութիւնները, եւ ասոնցմէ առնուած կամ առնուելու խրատներն ու յոյսերը: Իսկ թէ որքան սիրելի եւ ուրախական է մեզի այս աշխատութիւնը՝ կրնաք չափել ու հասկընալ նաեւ այդ ձեր ազգասիրական եռանդէն, որ մինչեւ հեռաւոր քաղաքներէ եւս գրդեց յորդորեց ու բերաւ զձեզ այս տեղս, եւ որոյ համար այժմէն ընդունեցէք կաղաչեմ մեր շնորհակալութիւնը, եւ շնորհեցէք ինձ փոքր ինչ ժամանակ ձեր մտադրութիւնը:

Հնոյն Հայաստանի ընակիչները, եւս եւ այժմու Հայերը, զարմանալի սովորութիւն մը ունին, մեծարոյ Հանդիսակաւնք, զոր խօսքիս սկիզբէն յիշատակելը հարկաւոր կհա-

մարիմ: Իրենց սովորական ընակարանները՝ տները՝ գետնին երեսէն շատ բարձր չընել, այլ չափաւոր բարձրութիւն մը միայն տալ նոցա. շատ անգամ եւս՝ երկրին ցրտութեանը եւ ուրիշ հանգամանացը պատճառաւ՝ գետնափոր եւս շինել այն տներուն մեծ մասը: Իսկ եկեղեցիները, տաճարները, վանքերը, պալատները, բարձրաբերձ լեռներու, անմատոյց ժայռերու, սեպացեալ քարափներու վրայ կկանգնեն. երբեմն եւս քարաժայռերու մէջ կփորեն իրենց տաճարները, պալատները եւ մինչեւ վաճառանոցները՝ զարմանալի երկայնմտութեամբ, աշխատութեամբ ու ճարտարութեամբ: Ինչ է արդեօք այս բանիս պատճառը: — Ինձի կերելի թէ պատճառը այս է միայն՝ որ իրենք եւս գիտէին փորձով թէ Հայաստանի պէս երկրի մը մէջ, որ չորս կողմէն թշնամիներէ պատած պաշարուած է, եւ զանազան բարբարոս ժողովուրդներու ուղիներուն յարձակման դիմացը գրեթէ անպատասպար ճանապարհ մը դարձած է, կարելի բան չէ հաստատուն ու մշտնջենաւոր շէնք մը կանգնել՝ առանց նմանցընելու զայն անմատոյց եւ անառիկ բերդի ու ամրոցի: Զայս տեսնելով եւ ես անձամբ նաեւ այն ճանապարհին վրայ զոր ըրի ի Հայաստան 1839-ին, շատ անգամ հարցուցի ես ինձի զարմացմամբ՝ թէ արդեօք այժմու Հայն եւս եթէ կամենայ բարոյական եւ ուսումնական մշտնջենաւոր բարիք մը պատրաստել իւր ազգին համար, պէտք է որ այսպիսի տաժանելի աշխատութեամբ, այսպիսի անսահման երկայնմտութեամբ, այսպիսի անխոնջ եւ յանդուգն մտածութեամբ՝ իբրեւ յապառաժ վիմի կռէ կոփէ ու այնպէս կանգնէ իւր դաստակերտը... եւ ահա մեր չորս հինգ տարուան փորձը այս Ուսումնարանիս վրայ՝ բոլորովին տարակոյսս փարատեց եւ կարծիքս հաստատեց. այս կարծիքս՝ թէ այո՛, մեր ազգին համար հաստատուն եւ մշտնջենաւոր բարիք մը պատրաստել ուղղորդ՝ անպատճառ հարկաւոր է որ ընտրէ իրեն համար այնպիսի վսեմ ու բարոյապէս բարձր գիրք մը որ անմատոյց լինի նախանձով եւ հակառակութեամբ զինեալ թշնամիներու. այնպիսի լեռ մը գեղեցիկ եւ ազնիւ հպարտութեան՝ ուր չկարենան հասնիլ ցած եւ վատ մարդկանց չարախօսութեան փշմունքը. այնպիսի ապառաժ քարաժայռ մը հաստատուն կամաց եւ անդրդուելի հաւատոյ՝ որ չվախնայ չը-

գեղեկի ամենեւին տգիտութեան եւ չարութեան գիզած փրփրեցուցած ալիքներէն, ու խարդախ գաւաճանութեան ստորերկրեայ կաղերուն պէս խաւարային գրգռութեամբ պատճառաց սասանութիւններէն: Եւ այնպէս պէտք է երկայնամիտ համբերութեամբ գիշեր ցորեկ աշխատի յոգնի տառապի այն բարոյական շինուածքը կանգնելու՝ քանոնով ուղիղ խղճի եւ արգարութեան, եւ լարիւ հեռատես ազգասիրութեան եւ խոհեմութեան:

Յուսամ՝ թէ պարզ է ըսածս, եւ դուք ամէնքդ գիւրաւ կհասկընաք միտքս, պատուական հանդիսականք. բայց ներեցէք որ դարձեալ յիշեցնեմ ես ձեզի այն հակառակութիւններն որ կրեցինք, եւ մինչեւ ցայժմ եւս կկրեմք իրազմաց, այս ուսումնարանիս պատճառաւ, եւ որոց գէժ՝ յիրաւի կարօտ եմք շատ վեհանձնութիւն, լայնորտութիւն, երկայնամտութիւն, արիութիւն եւ անխոնջ աշխատասիրութիւն բանեցընելու: Եւ միթէ դուք եւս չէք լսեր, չէք տեսներ, թէ ինչպէս այսքան գործնական արգիւնքէ եւ ապացոյցներէ ետքը, դարձեալ՝ որը կըսէ թէ ինչո՞ւ համար այդ ուսումնարանը Ռուսաստան շինուէր, եւ ոչ աշխարհիս մէկ ուրիշ կողմը, այսինքն իբրեւն չայստան, կամ թէ իՏաճկաստան, կամ թէ իԴաղդիա, եւ կամ յԱնգղիա եւ յԱմերիկա... Որը կաղաղակէ թէ ինչո՞ւ շինուէր իԹէոպոսիա, եւ ոչ ինախիջեւան կամ թէ յՕտեսոս եւ կամ իՊեսարապիա... Որը կհարցընէ թէ ինչո՞ւ շինուեցաւ. որն ալ թէ ինչո՞ւ շինուեցաւ, որը կըսէ թէ ինչո՞ւ առաջ պիտի երթայ, որն ալ կպատասխանէ թէ առաջ երթալու բան չէ, շուտով պիտի փակուի ու պիտի վերջանայ. — եւ յետոյ. — յետոյ մեք այս ուրախութիւնս պիտի ունենամք որ այս հայկական ձեռնարկութեան վրայ եւս պիտի ըսեմք թէ «Այս այր սկսաւ շինել, եւ ոչ կարաց կատարել»: — Տէր խալիանեսցէ այնպիսեաց ուրախութիւնը:

Կհաւատամ որ չկայ ձեր մէջ, պատուական Հանգիսականք, մէկն ալ չկայ, որ այդ լեզուն բանեցընողներէն լինի. ոչ. բայց զարմանք եւս չէ՝ եթէ գտնուին ոմանք որ գոնէ իրենց սրտին բարութենէն, իրենց ճշմարիտ ազգասիրութենէն միայն յորդորուած՝ փափաքին լսել իմանալ տեղեկանալ թէ յորո՞ւմ է արդեօք ուսումնարանիս հաստատութիւնը, եւ որքան է սորա յառաջա-

դիմութիւնը մինչեւ ցայժմ, եւ ինչ կերպով կարելի է այժմէն սուտ հանել հակառակորդներուն անիրաւ յոյսերն ու անտանելի ամբաստանութիւնները: Ուստի եւ ձեզի համար յիշատակեմ այս տեղ գոնէ միայն ուսումնարանիս հաստատութեան հիմունքը, եւ այժմու վիճակը, որով կարենաք գուշակել նաեւ ապագային համար երեւցուցած յոյսերը: Եւ յուսամ թէ այս պատասխանը բաւական լինի նաեւ հակառակորդաց քանի մը հարցմունքներուն իբրեւ հերքումն եւ լուծումն:

Ո՛ր եւ իցէ ազգային ուսումնարանի հաստատութեան ու մշտնջենաւորութեան առաջին ու գլխաւոր հիմն ինչ է՝ եթէ ոչ խոհական եւ օգտակար կանոնադրութիւն, եւ անով ներքին բարեկարգութիւն. վասն զի ծնողք ասկից վստահութիւն առնելով ուսումնարանին մէջ տրուած դաստիարակութեան ու կրթութեանը վրայ՝ հանգիստ սրբտով իրենց զաւակները անոր կյանձնեն, եւ ուսումնարանը օրէ օր կհաստատուի, կծաղկի ու առաջ կերթայ: Այս կանոնադրութիւնն ու բարեկարգութիւնը հաստատուելու համար կարօտ է խոհեմ՝ ու բազմափորձ դաստիարակներու, քաջամուտ վարժապետներու, եւ արթուն վերակացուններու:

Խալիպեան ուսումնարանիս հիմնական կանոնադրութիւնները արդէն յայտնի են ամենուն. եւ որովհետեւ անոնց ալ արմատն է ճշմարիտ բարեպաշտութիւն, ուղիղ բարոյական եւ ազգային հոգի, եւ ամէն կանոնները սոցա իբրեւ անբաժանելի ճիւղերն են, ո՞վ կհամարձակի ըսել թէ ուսումնարանիս կանոնադրութիւնը անօգուտ կամ վնասակար է: Միայն թէ այն կանոնները կրնային եւ կրնան իսկզբան անկատար եւ պակասաւոր եւս գտնուիլ, եւ փորձով ու ժամանակաւ ամբողջանալ ու կատարելագործուիլ. որով ուսումնարանին բարեկարգութիւնն ալ քանի կերթայ կապահովի: Օրինակի համար, Խալիպեան ուսումնարանիս կանոններուն մէկն այս է որ կիրակի եւ տօն օրերը կրնան աշակերտք իրենց ծնողաց եւ ազգականաց աներն երթալ. — փորձը երեւցուց որ ամենահարկաւոր է այս կանոնը այնպէս ճշգրէլ որ աստի սպասուած օգուտները դարձեալ տեսնուին, իսկ վնասները հեռու ձգուին. ուստի որոշուեցաւ որ այսուհետեւ միայն փութաջան եւ բարեբարոյ աշակերտաց հրաման տրուի 13 օրը մէկ անգամ

երթալ իրենց ծնողաց ու մօտաւոր ազգականաց տունը, այսինքն նոցա որ այն երկու շաբթուան մէջ ալ գովելի վարուց տօմսակ ընդունած են, բայց հեռաւոր ազգականաց ու ծանօթից տունը երթալու՝ շատ գօռաւորութեամբ ու մասնաւոր հրամանագրով թոյլտուութիւն լինի:

Դարձեալ, ըսուած է ընդհանրապէս թէ տարեկան քառասնօրեայ հանգստեան եւ պարտոյ ժամանակը կրնան աշակերտը իրենց ծնողաց տունն անցընել. — փորձը յայտնի ըրու մեզի որ այս հրամանը շատ զգուշութեամբ պէտք է տալ, եւ միայն մօտաւոր քաղաքներէ եկող աշակերտաց, եւ այն՝ իրեւ նոցա տարեկան ուսումնասիրութեանը վարձատրութիւն. որպէս զի գիտեալ օգուտներէն աւելի չլինին աշակերտաց վնասները: Աշակերտը եղան որ տուն երթալով այնքան պաղեցան ուսումնասիրական եռանդէ, որ ուսումնարան գառնալէն յետոյ՝ շաբաթներով իրենց խելքը միտքը տունն էր, եւ մինչեւ որ ծնողքներէն խրատու եւ յանգիմանութեան նամակներ չառին՝ չհանդարտեցան:

Եթէ ուսումնարանիս բարեկարգութիւնը անձնանուէր վերատեսչաց, քաջահմուտ վարժապետաց եւ արթուն վերակացուաց կարօտ էր եւ է, ինչպէս որ ըսինք, այս կարօտութեան դարմաններն ընելու կողմանէ ամենեւին անհոգութիւն կամ ստրկի խնայողութիւն չեղաւ: Բայց այս կողմանէ յաջող կարգադրութեանց մէկն ալ այս եղաւ որ կրցանք հասկըցընել նոյն իսկ աշակերտաց՝ թէ այս ուսումնարանս ազգային ուսումնարան լինելով՝ կերպով մը աշակերտաց ալ սեռահականութիւնն է, եւ ասոր մէջ բարեկարգութիւն պահելը իրենց մէկ մեծ պարտքն է. ուստի իւրաքանչիւր դասարանի աշակերտը իրենց դասարանին բարեկարգութիւնը իրենց վրայ առնելով՝ մէջերնէն երկերկու հոգի կընտրէին եւ կընտրեն ամէն ամիս՝ երեսօթխանի անունով, եւ նոցա եղբայրական ազգարարութեանցը սիրով հնազանդելով՝ այնպէս աղէկ կատարեցին իրենց պաշտօնն որ ուսումնարանը կրցաւ առանց գօռաւորութեան վերակացուներուն թիւը պակսեցընել: Արժան կհամարիմ յիշատակել այս տեղ այն երեսօթխաններն որ իրենց դասակիցներէն շնորհակալութիւն եւ վերատեսուչներէն դրուատական գրեր կամ մրցանակներ ընդունեցան՝ իրենց պաշտօնը ըստ արժանւոյն կատարելուն համար:

այսինքն են Մելիք-Բեկլարեան Կարապետ եւ Քալանդարեան Սարգիս չորս չորս անգամ. Քալանդարեան Բաղտասար եւ Թրեթեաք Նիկողայոս 5 անգամ. Աւալեան Մատթիա 2 անգամ. Խաչատրեան Յակոբ, Աղապալեան Մրկրտիչ, եւ Ծերօնեան Ծերօն երկերկու անգամ: — Բաց յայտմանէ, վեցերորդ դասարանի աշակերտները իրենց գասառութեան ատենէն գուրս միջոցներուն դասապետ անուամբ հրակեցին մէկ մէկ դասարանի վրայ, որով եւ այժմէն ցուցուցին ըստ իւրաքանչիւր չափու իրենց ազգասիրութիւնը, երախտագիտութիւնը եւ եղբայրսիրութիւնը. սոցա մէջ ալ աւելի եռանդեամբ ու օգտաւէտ կերպով իրենց պաշտօնը կատարողներն ու մեր շնորհակալութիւնն ընդունողներն եղան եղիազարեան Բարսեղ, Մարութեան Սարգիս եւ Մաղերով Ներսէս:

Բոլոր այս տարուանս մէջ 5 աշակերտը միայն ատենէ գուրս ուսումնարանէս հանուեցան՝ իբրեւ չար օրինակք այլոց եւ անուղղայք. ուրիշ յանցաւորներն ընդհանրապէս մանր պատիժներով խրատուեցան, մանաւանդ թէ հայրական եւ եղբայրական ազգարարութեամբ շահուեցան եւ ուղղեցան: — Բայց աղէկ գիտնալով թէ վարձատրութիւնն ու գովեստը աւելի օգտակար աղդեցութիւն ունին աշակերտաց վրայ քան թէ պատիժն ու յանգիմանութիւնը, գործով ալ տեսանք որ մեծ քաջալերութիւն եղան աշակերտաց նաեւ այն գովութեան տօմսակները՝ զորս երեսօթխանաց շաբաթական վրկայութիւններուն նայելով՝ ամիսը մէկ անգամ կըաշխէինք արժանաւորաց, այսինքն անոնց որ ըստ ամենայնի կանոնապահ եւ փութաջան եղած էին: Շատ աշակերտներ գրեթէ մինչեւ ամեն աւիս այսպիսի տօմսակներ ընդունեցան, ինչպէս Քալանդարեան Պաղտասար, Փանեան Յովհաննէս, Քալանդարեան Դաւիթ, Քալանդարեան Կարապետ, Կոյլաւեան Կարապետ, Շահապալեան Խաչատուր, Միրզայեան Յովակիմ, Զօլախեան Վարդերես, Սարգսեան Գալուստ, Մամիկոնեան Յովհաննէս, Կուսիկեան Միքայէլ, Թրեթեաք Նիկողայոս, Խաճեան Խաչատուր, Աղամիրզայեան Պօղոս: — Նմանապէս զանազան առաքինութեանց եւ ճիշդ կանոնապահութեան համար վկայագրեր ընդունողներուն մէջ գլխաւորներն եղան Մուրատեան Գրիգոր, Փախալեան Սիմէոն, Ալաճալեան Մինաս եւ Ղուկաս, Սիմէոնեան Գէորգ, Խաթրանեան

Պօղոս, Ագգիւրմանցեան Միքայէլ, Թերղեան Կարապետ, Յիցուլեան Գրիգոր, Գեղամեան Յովակիմ:

Եթէ այս եւ ասոնց նման կարգադրութիւնները լաւ եւ անփոփոխ պահուին ու աւելի ալ կատարելագործուին, ինչպէս որ կ'յուսամք, ամենեւին տարակոյս չկայ որ ուսումնարանիս բարեկարգութիւնը ապահով է եւ անկասկածելի, մանաւանդ՝ եթէ ուսումնասիրութեան եռանդն եւս այսպէս վառ պահւանուի այն օգտակար կրթութիւններով որ սկսեր եմք ընել տալ աշակերտաց: Այս կրթութեանց գլխաւորն է շաբաթական ճեմարանը, որոյ անդամք ընտրուած են 40 կամ 50 հոգի՝ իրենց յառաջագիմութեանն ու բարեկրթութեանը նայելով, եւ նախագահ ու ատենադպիր ունին՝ իրենցմէ ընտրուած, եւ մեզնէ իրենց առաջարկուած նիւթերուն վրայ կ'խօսին եւ կ'զբնէն աղատաբար, այն գրուածոց մէկ ճաշակը երեւեցաւ նաեւ տըպագրութեամբ Մասեաց Աղաւնոյն մէջ՝ իբրեւ երախայրիք աշակերտաց Խալիպեան ուսումնարանիս:

Ուսմանց կողմանէ մեծ ջանք եղաւ որ աշակերտք հայերէն լեզուն որչափ որ կարելի է լաւ սովորին, բայց անոր հետ իմիասին սովորին նաեւ ռուսերէնն ու գաղղիարէնը. եւ թէպէտ այս երկու ամենահարկաւոր օտար լեզուաց մէջ ճշմարտապէս քաջաւարժ ըսուելու չափ յառաջագիմութիւն ցուցնողները սակաւք են, բայց յոյս կայ որ եթէ գործնական կրթութիւններն աւելնան՝ ինչպէս որ կ'ջանամք, այս նպատակին ալ հասնիլը գիւրանայ մեզի: Գործնական կրթութիւնը ըսածներուս մէկն ալ այն է որ այս լեզուաց վարժապետները աւելի ժամանակ անցընեն աշակերտաց հետ խօսակցութիւն ընելու՝ քան թէ քերականական բարակութեանց վրայ նոցա միտքը յոգնեցընելու:

Պատմական, աշխարհագրական, մատենագրական հմտութեանց եւ ընկան գիտութեանց հարկաւորութիւնը լաւ ճանչնալով, մանաւանդ մեր ժամանակս, մեծ փոյթ ունիմք որ աշակերտք քաջ հմտանան այն նիւթերուն: Անոնց հաւասար, եւ աւելի եւս հարկաւոր եւ օգտակար կ'ճանչնամք չափաբանական գիտութիւնները, մանաւանդ Թուաբանութիւնն ու երկրաչափութիւնը. բայց ոչ նոյնպէս սոցա բարձրագոյն մասունքը եւ հանրահաշիւը (ալկէպրան): Նմանապէս ամենահարկաւոր ճանչցուած է, ինչպէս որ յայտ-

նի է, կրօնագիտութիւնը՝ ըստ ուղղափառ դաւանութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ՝ առանց խորունկ աստուածաբանական եւ վիճաբանական խնդրոց. եւս եւ տրամաբանութիւնը՝ առանց աւելորդ բարակութեանց, եւ իրաւագիտութիւնը՝ կամ օրէնագիտութիւնը՝ առանց մանրամասն տեղեկութեանց:

Չեմք կրնար ըսել թէ այս ամենայն ուսմանց վրայ եղած դասախօսութիւններուն ոճէն կամ ամբողջութենէն զոչ եմք ըստ ամենայնի. բայց կ'վկայեմք որ մեր ամենայն վարժապետներն եւս ջանք եւ սէր ունին որ ըստ օրէ իրենց դասախօսութեան ոճը լաւ ցընելու, եւ աշակերտք լաւ կ'հասկընան հետ զհետէ՝ թէ այլ եւ այլ ուսմանց նիւթերուն հմտանալու իրենք ինչ աստիճանի հարկաւորութիւն ունին:

Հաշուեկալութեան, գծագրութեան, ուրուագրութեան եւ մարմնավարժութեան կրթութիւններուն համար որոշուած ժամանակը արիստ որ սակաւ է. բայց աւելի ժամանակ տալն եւս դժուար լինելով, եւ միւս նիւթերուն արգելք ու վնաս, մեր մեծ ջանքն այն է որ այս կրթութեանց զոնէ գլխաւոր օգուտներն անպատճառ վայելեն աշակերտները, երկրորդականներն ուրիշ տեղոյ եւ ժամանակի ձգելով:

Գամք ուսումնասիրանիս հաստատութեան երկրորդ հիմանը, որ է տնտեսական միջոցներն ու դրամական կառավարութիւնը:

Խալիպեան ուսումնարանիս բոլոր աշակերտաց թիւը 150 էր՝ անցեալ սեպտեմբերի 8-ին: Ասոնցմէ, ինչպէս որ ըսինք, ետ յուղարկուեցան իրենց ծնողացը՝ 3 աշակերտք, բայց աւելցան 7 նոր աշակերտներ. որով մինչեւ այս ուսումնական տարւոյս վերջերը աշակերտաց թիւը 154 էր: Սոցա մէջէն 51ը Խրիմեցիք էին, 50ը Նախիջեւանցիք, 2ը Մելիթփոլցիք, 2ը Ապիթօշնացիք, 4ը Օտեսսացիք, 3ը Ագգիւրմանցիք, 6ը Գրիգորուպօլսեցիք, 3ը Հնչեշտացիք, 4ը Մոլտաւիացիք, 3ը Կոստանդնուպօլսեցիք, 2ը Զմիւռնացիք, 1ը Տրապիզոնցի, 3ը Չերքէզահայք, 7ը Տրփիսեցիք, 1ը Կորեցի, 3ը Ախլցխացիք, 4ը Երեւանցիք, 4ը Գանձակեցիք, 1ը Ղարաբաղցի, 1ը Նուխեցի, 12ը Ագուլեցիք, 1ը Սանահնեցի, 1ը Աթաթէրխանցի, 1ը նոր Զուղայեցի:

Սորա ամէնքը բաժնուած էին 6 դասարան, եւ մէկ նախակրթարան: Նախակրթարանին մէջ էին աշակերտք 19, առաջին դա-

սարանին մէջ 27, երկրորդին 40, երրորդին 29, չորրորդին 22, հինգերորդին 9, եւ վեցերորդին 8:

Տեսնելով որ մեր ուսումնարանէն ելնող աշակերտաց մէջ կրնան գտնուիլ աւերութեան համալսարանները մտնելու փափաքողներ, եօթներորդ դասարան մը եւս պատրաստեցինք՝ յորում այսուհետեւ աշակերտք պիտի կատարելագործեն իրենց ուսմունքը, եւ պիտի պատրաստուին համալսարան անցնելու համար պէտք եղած քննութեան: Սորա եւս կպարտաւորին՝ իրենց դասառութեան ժամանակներէն դուրս միջոցներուն դասատուութիւն ընելու նախակրթարանի աշակերտաց:

Բոլոր թոշակաւոր աշակերտաց թիւն էր 102, այսինքն 55 լիաթոշակ եւ 47 կիսաթոշակ. եւ ձրիալարժիցը (այսինքն եկեղեցականաց եւ Խալիպեան սանից) 52:

Այս տարի կարգէ դուրս դիպուածով մը երկու վարժապետաց թոյլտրուեցաւ՝ ուսումնական ընթացքին վերջնալէն երկու ամիս առաջ ելնել ուսումնարանէս. որով հարկ եղաւ հինգերորդ եւ վեցերորդ դասարանաց տարեկան հարցաքննութիւններն ալ կանուխ ընելով՝ արձակուրդ տալ նոցա: Այս վնասակար բացառութիւնը պէտք է մնացորդ եւ հետեւանք համարիլ այն չորեքամեայ փորձառական միջոցին՝ զոր անցողց ուսումնարանըս՝ Խալիպեան շինուածքս մտնելէն առաջ:

Սոյն միջոցիս ելաւ իւր պաշտօնէն նաեւ մեծարգոյ Տեսուչը, Պ. Սարգիս Տիգրանեան, որ արգէն վեց ամիս առաջ իւր հրաժարականը տուած էր:

Բոլոր վարժապետաց թիւն էր 12, եւ վերակացուացը 5. միւս պաշտօնաւեարց եւ ծառայիցը 25:

Ուսումնարանիս բովանդակ այս տարուան մէջ ունեցած մուտքը եւ ելքը չեմք կրնար այժմէն ճիշդ ըսել, որովհետեւ գեռ երկու ամսէն աւելի փափկսի տարւոյս ամբողջութենէն: Բայց Տնտեսական մասին հոգաբարձութիւնը յանձն առնող մեծարոյ անձինքը կրնան վկայել՝ որ թէպէտ ուսումնարանիս ներքին նիւթական մատակարարութիւնը ի բարեկարգութեան էր, — այսինքն ըստ բաւականին խնայութեամբ՝ առանց կծութեան, եւ առատօրէն՝ առանց շռայլութեան, — սակայն ոչ սակաւ նեղութիւն կրեց ուսումնարանս՝ աշակերտաց թոշակներուն ըստ ժամանակին չգալովը. եւ եթէ ասկից առիթ առին անբարեմիտ անձինք ոմանք՝ մէկ կող-

մանէ ձախողակ գուշակութիւններ ընելու ուսումնարանիս ապագային վրայ, եւ միւս կողմանէ առնելիքի տէրերուն աչքը զուր տեղը վախցընելու, — յուսամք թէ այս առիթն ալ չեն ունենար այսուհետեւ՝ երբ ամէն գլխաւոր քաղաքները պատուաւոր գործակալներ հաստատուին՝ ուսումնարանիս աշակերտաց թոշակները հաւաքող:

Իրաւէ թէ շատ փափաքելի է որ ուսումնարանս այժմէն մեծագումար եւ ապահով դրամագլուխ մը ունենայ, որպէս զի աշակերտաց թոշակներուն երբեմն ուշանալը արգելք չլինի իւր առաջ երթալուն, եւ վարժապետաց եւ այլ պաշտօնէից ռոճիկները եւ ուրիշ ծախքերը առանց շատ ուշանալու՝ ըստ ժամանակին կարենան վճարուիլ: Նմանապէս հարկ է որ օր մը առաջ կարողանայ ուսումնարանս իւր թանգարանը զարդարել բնագիտական եւ ուրիշ ուսումնական պիտանի գործիքներով: Բայց ժամանակիս հասարակաց դրամական նեղութիւնը զգալի կերպով ծանրացած լինելով նաեւ մեր ուսումնարանիս վրայ, պէտք եղաւ փոքր ինչ համբերել, եւ կարելի՝ բայց վայելուչ եւ օգտակար տնտեսական խնայութիւնները ձեռքէ չթողուլ, մինչեւ որ անշուշտ մեծագաւառ Խնամակալին եւ հոգաբարձուաց ջանիւքը ուսումնարանիս հաստատութեան այս կարեւոր մասն ալ ապահով ապագայ մը ունենայ մարդկօրէն:

Մարդկօրէն կըսեմ, մեծարգոյ Հանդիսականք. վասն զի եթէ վերնախնամ Տեսուչութեան կարգադրութեանցը նայիմք, ուսումնարանիս ապագան արգէն ապահովեալ կերելի աստուածային անհուն ողորմութեամբն իվերայ ազգիս մերոյ, եւ Կայսերական Կառավարութեան զօրաւոր հովանաւորութեամբը, եւս եւ ձեր եւ ձեզ նման ճշմարտապէս ազգասէր եւ բարեսէր անձանց պաշտպանութեամբը: Այս բարեսէր պաշտպանութեան մէկ նշան ալ են այն սիրալիր այցելութիւններն որ ըրին ուսումնարանիս՝ ոչ միայն շատ մը ազգային, այլ եւ օտարազգի պատուաւոր անձինք, որոց մէջ երեւելի են Ընդհանուր Կուսակալն Նոր Ռուսիոյ եւ Պետրապոլի Քոնգրէսու, մեծանուն զօրապետն Քոլիւպաքին որ երբեմն կուսակալն էր երեւանի, Տաւրիոյ կուսակալին փոխանորդը Սոնցով, Տաւրիոյ Ռուսաց արքեպիսկոպոսը Ալեքսիոս, Աղեքսանդր Քնեաժեւիչ՝ երբեմն օստիկան արքունի Հասից, եւ նորա եղբարքը. Աղեք-

սանդր Քաղնաչէեւ՝ երբեմն կուսակալ Տաւրիոյ եւ քաղաքապետ Թէոդոսիոյ, որ եւ ահայսօր հանգիսակից է մեզ այս տեղս՝ հանգերձ քաջատոհմիկ որդւովը, եւ ուրիշներ:

Բայց, սիրելի աշակերտք, ուսումնարանիս ապագային բուն եւ ճշմարիտ հաստատութեանը պատճառ՝ ոչ այնչափ կանոններն ու դրամագլուխները պիտի լինին՝ որչափ դուք. վասն զի դուք էք այս ազգային նորատունկ պարտիզիս պատուական նախընծայ երախայրիքը: Եթէ «Իպտոլոյ անտի ծառն ճանաչի» ըստ անսուտ բանի երկնաւոր վարդապետին մերոյ, ապաքէն ձեզմով պիտի ճանչնան ու հասկընան ազգայինք եւ օտարք թէ որն է այս մեր ուսումնարանիս հոգին, ինչ է սորա բարեկարգութիւնը, որպիսի է տուած կրթութիւնը եւ դաստիարակութիւնը: Եկէք ուրեմն այս նշանաւոր օրս, յորում կ'ոտնեմք հրաշալի թարգմանչաց մերոց Հարց Սահակայ եւ Մեսրոպայ տօնը, ընդունեցէք ձեր աշխատանաց սակաւիկ՝ բայց

պատուական վարձատրութիւնները: Որոնք որ վերջացուցին գովութեամբ իրենց ուսման ընթացքը՝ թող երթան ազգիս մէջ իրենց բարեկրթութեան պտուղներն երեւցնելու եւ բազմաբեղուն ընելու. եւ որոնք որ դեռ պիտի մնան այս տեղ՝ քաջալերուին եւ մէկզմէկ քաջալերեն արիարար նահատակելու յազգային ասպարիզիս կրթութեան եւ գիտութեանց, մինչեւ որ իրենք եւս հետ զհետէ փառաւորապէս արձակուելով ու դառնալով իրենց սիրելի ծնողաց գիրկը՝ ամենայն բարեկրթութեամբ զարգարեալ, ուրախութիւն եւ պարծանք լինին նոցա եւ ազգիս, եւ մեզ իմիթարութիւն եւ իքաջալերութիւն, եւ իյոյս ակնկալութեան՝ թէ մեր ոգեսպառ աշխատանքներն ալ անպտուղ պիտի չմնան առաջի ազգիս եւ տէրութեան եւ ամենայն մարդկան, եւ ոչ անվարձ առաջի սրտագիտին Աստուծոյ, որում միայնոյ վայելէ պատիւ եւ փառք յազգաց մինչեւ յազգս, եւ յաւիտեանս յաւիտենից:

Բ Ա Ռ Ա Չ Ն Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՌ ԼԵՋՈՒԻՆ ՔԱՆԻ ՄԻ ԲԱՌԵՐԸ.

Խաղ. — Ոմանք ուշ չգնելով այս բառին սկզբնական նշանակութեանը, կգրեն եւ կըհնչեն խախ. խախ եղաւ, խախ ընել, խախ ուխտաւ, խախ խայտառակ, խախաբար, խախաբալ եւ այլն. բայց որովհետեւ խաղ բառին յոգնակին է, տարակոյս չկայ որ պէտք է գրուի խաղ, խաղ ու խաղեր, խաղաբար եւ այլն: Գրոց մէջ ալ կայ. «Խաղք եւ խայտառակ կացուցանէ զսատանայ ապաշխարութիւն»:

Խաչկարի. — Այս բառին թէպէտ նախատիպը այսինքն խաչ բառը հայերէն է, բայց ածանցական վարի մասնիկը տաճկերէն լինելով՝ լաւ է ըսել խաչաձեւ, խաչանման: Ոմանք փաղափար բառին տեղն ալ կըսեն փաղափարի, որ նոյնպէս յայտնի սխալ է եւ օտարախորթ: Խրիմօւ Հայոց լեզուին մէջ զարմանալի սովորութիւն մը կայ, որով խաչաձեւ բառին տեղը կըսեն խաչներեկիմ, այսինքն խաչ մեր յերկինք. կերեւի թէ բարեպաշտական երկիւղածութենէ մը առաջ եկած է ռամկաց մէջ այս սովորութիւնը, եւ սուրբ խաչին անունը հասարակ բաներու վրայ գործածել

չուզելով, բայց եւ նշանակութիւնը պահպանելով՝ ըսեր են խաչ մեր յերկիմ: Ասոր նման սովորութիւն է նաեւ տղու ցաւին կամ տղղայոց ջղացաւութեան անունը տալու տեղը՝ ըսել, Քրիստոս մեր մէջը. որով կ'իմացուի թէ այն հիւանդութիւնը գիւական ազգեցութենէ առաջ եկած կհամարին, որ աւելորդապաշտութիւն է:

Խեկ. — Թէպէտ եւ այս բառին ստուգաբանութիւնը խիկ բառը կերեւայ, բայց որովհետեւ գրոց մէջ խեկրակն բառը կայ միայն մէկ տեղ, սովորութիւն է խեկ բառն ալ աւելի թոյով գրել քան թէ գայով:

Խիս. — Բուն նշանակութիւնն է կարծր, ամուր, չկտրուող, եւս եւ գծնգակ, ծանր, անտանելի. բայց շատ տեղ աշխարհաբառին մէջ կգործածուի յոյժ բառին նշանակութեամբը. խիս աղիկ, խիս շուս, խիս կակուղ եւ այլն: Այս առումը տաճկերէն փեք բառին գործածութենէն առնուած է՝ իբրեւ անոր թարգմանութիւն: Փափաքելի է որ այս խիս բառին տեղը յոյժ եւ կարի բառերը գործածուին: